

a Asbest de seriemoordenaar

Asbest is sinds 2005 in de hele Europese Unie verboden, maar de kankerverwekkende stof zal nog vele jaren duizenden slachtoffers maken. In deze vierdelige reeks onderzoekt Knack een aantal schrijnende asbest-dossiers. Deze week gaan we naar Casale Monferrato, waar het Belgische Eternit de grootste asbestcement-fabriek van Italië bouwde.

deel 3: asbestslachtoffers in Frankrijk en Nederland

deel 4: het verzwegen asbestprobleem in België

DEEL 2: HONDERDEN ASBESTDODEN NABIJ TURIJN

De witte dood van Casale

De asbestcementfabriek van Eternit in het Noord-Italiaanse stadje Casale Monferrato werd in 1985 gesloten, maar nog jaarlijks maakt zij in de omgeving bijna 40 nieuwe slachtoffers die aan terminale longvlieskanker lijden. Hier gebeurde wat in Vlaanderen niet kon: arbeiders, vakbonden en burgers strijden er samen tegen de asbestindustrie.

DOOR MARLEEN TEUGELS EN NICO KROLS

Het vergt veel moed om publiek te verklaren dat je gaat sterven. Maria Rosa had haar vader en andere leden van haar familie zien sterven. Ze deed het voor de slachtoffers die overleden zijn, en voor degenen die nog volgen. Uiteindelijk kon ze zich daaraan optrekken. Ze wilde vechten voor ze ging.

Mama Romana staat er met een verbeterd gezicht bij wanneer onze tolk de brief van haar overleden dochter (zie kader) voorleest. Maria Rosa Pavesi was vijftig toen ze stierf aan longvlieskanker, een ziekte die je enkel kunt oplopen door inademing van asbest. Nochtans had zij nooit met asbest gewerkt. Maria Rosa schreef haar open brief toen ze in het voorjaar van 2004 vernam dat ze nog maar enkele maanden te leven had. Moeder Romana: 'In augustus is ze gestorven. Ze liet een zoon van 22 achter. Zij had als eerste in Casale het lef om publiek verklaringen af te leggen.'

Romana had vóór Maria Rosa al haar man verloren in 1983, en in de jaren die volg-

den haar zus (†1990), een neef (†2003) en een nicht (†2003). 'Mijn man Mario werkte bij Eternit van 1957 tot 1974. Hij mengde het asbest met cement. In 1982 kreeg hij plots rugpijn. Het bleek om longvlieskanker te gaan', vertelt Romana. 'In 1967 bleek al dat Mario asbestose had. Hij was voor 34 procent werkonbekwaam. Eternit erkende de ziekte, maar ze lieten hem wel in dezelfde omstandigheden voortwerken.'

Net als in Sicilië (zie vorige aflevering) organiseerde Eternit Casale gezondheids-onderzoeken. 'Artsen die door Eternit betaald werden', zegt Pavesi, 'kwamen twee keer per jaar langs met een autobus. Die had medisch testmateriaal aan boord. Nooit was er een probleem. Het was onze huisarts die bij mijn man asbestose vaststelde.'

In 1987 richtte Romana Pavesi de Associazione Famigliari Vittime Amianto (AFVA) op, een vereniging voor asbest-slachtoffers en hun familie. In de brede omgeving van de vroegere asbestcement-fabriek van Eternit in Casale Monferrato heeft iedereen wel familieleden, vrienden of kennissen die lijden of overleden zijn

aan een dodelijke en asbestgerelateerde ziekte, meestal longvlieskanker (mesotheliom). Het stadje van 37.000 inwoners, zeventig kilometer ten oosten van Turijn, telt nu al minstens 622 overleden ex-arbeiders én 200 overleden omwonenden die nooit bij Eternit hebben gewerkt. Van 380 inwoners is bekend dat ze ziek zijn door inademing van de microscopisch kleine asbestvezels. Het gaat allang niet meer alleen om ex-werknemers van de fabriek, die in 1985 de deuren sloot. Gewoon in de streek wonen of gewoond hebben, volstaat. De fabriek lag op anderhalve kilometer van het stadscentrum en op 250 meter van de eerste residentiële wijken. Van de nieuwe mesotheliomslachtoffers heeft drie vierde nooit bij Eternit gewerkt. Elk jaar vallen in Casale bijna 40 nieuwe slachtoffers die aan het terminale longvlieskanker lijden.

MEEVALLER VOOR MANAGERS

Dokter Dario Mirabelli leidt een team van een tiental medewerkers voor zijn epidemiologisch onderzoek naar en de registra-

tie van asbestgerelateerde ziekten. Zijn voorganger en pionier dokter Corrado Magnani trok al sinds 1984 op onderzoek uit in Casale en de omliggende gemeenten. In hun studies stellen de epidemiologen pieken vast in het voorkomen van longkanker, buikvlies- en longvlieskanker. De wetenschappers zijn formeel. Tot meer dan tien kilometer rond de voormalige asbestcementfabriek van Eternit loopt de bevolking een serieus verhoogd risico.

Magnani en Mirabelli hebben een bijna waterdichte methode ontwikkeld om mesotheliomslachtoffers op te sporen. Artsen zijn wel vaker moeilijk aan te sporen om formuleren in te vullen over hun patiënten. Dus moeten de wetenschappers er zelf achteraan. Hun bevindingen bevestigen onderzoek dat andere wetenschappelijke teams in de buurt van asbestmijnen en -fabrieken hebben gevoerd. Wonen rond asbestverwerkende nijverheid, is altijd gevaarlijk. Magnani: 'Ex-arbeiders uit de fabriek lopen een risico op mesotheliom dat 52,5 keer hoger ligt dan bij mensen die niet met asbest in aanraking zijn gekomen. Wie op meer dan 2,5 kilometer van de fabriek woont, heeft nog steeds 11,1 keer meer kans. Zelfs in de gemeenten rond Casale ligt het risico 8,3 keer hoger. Dan zit je toch al op minstens tien kilometer van de fabriek.' (zie kader)

Het duurt vaak dertig, veertig jaar vooraleer de besmetting met de microscopisch kleine asbestdeeltjes resulteert in het uit-

'Ik ben erg boos'

'Ik dacht dat mijn familie al genoeg tol had betaald aan longvlieskanker. Mijn vader stierf in 1983. Vervolgens stierf mijn tante. In 2003 stierf mijn nicht van vijftig. Maar dat was niet genoeg...

Op 1 maart besliste ik mezelf een dagje vakantie cadeau te doen. Ik ging skiën. Prachtige bergen... Perfecte sneeuw... Dan die stomme val...

Zes dagen lang voelde ik een scherpe pijn in mijn borstkas. 's Zaterdags ging ik voor een controle naar het ziekenhuis. Een gewone radiografie, zoals altijd.

Ik mocht de negatieven zelf in het dokterskabinet gaan halen. Mijn linkerlong zag helemaal wit. Ironisch genoeg was dat niet eens de pijnlijke kant.

Een paar dagen later zat ik voor de arts die me de testresultaten voorlas:

MALIGN MESOTHELIOOM.

Ik huiverde. Ik wil altijd alles weten.

De angst en bekommernis van mijn zoon vond ik erger dan de pijn.

Toen ik de pijn heb gezien die mijn vader heeft geleden, dacht ik dat ik zelf elke behandeling zou weigeren. Nu denk ik er anders over. Ik wil terugvechten en alles doen wat in mijn mogelijkheden ligt voor Michele, mijn zoon en iedereen die hetzelfde ongeluk heeft als ik. Ik ben niet te beschaamd om mijn verhaal in het openbaar te vertellen. Ik ben erg boos.'

OPEN BRIEF VAN MARIA ROSA PAVESI (1954-2004)

Eternit in Casale Monferrato

In 1906 richtte de Italiaanse ingenieur Adolfo Azza de Eternit-fabriek in Casale Monferrato (Piemonte) op, waar asbest-cement werd vervaardigd. De fabriek werd de grootste asbestcementfabriek van Italië. Tussen de opening in 1906 en de sluiting in 1985 werkten er 5000 arbeiders, met een piek van 1600 arbeiders in 1965.

(BRON: DANIELA DEGIOVANNI, MD E.A., IN INTERNATIONAL JOURNAL OF OCCUPATIONAL HEALTH, VOL. 10, NO. 2, PP. 193-192, APRIL-JUNI 2004)

SERGIO BONETTO
‘Aan topmanagers in de gevangenis hebben we weinig.’

DARIO MIRABELLI
Tot meer dan 10 km rond de Eternit-fabriek loopt de bevolking een serieus verhoogd risico op kanker.

“Voor de artsen die door Eternit betaald werden was er nooit een probleem.”

► breken van longvlieskanker (mesotheliom). Eenmaal de ziekte uitgebroken is, duurt het gemiddeld twaalf maanden voor de patiënt sterft. ‘De lange latentietijd die typisch is voor veel kankers, is een meevaller voor de gewezen topmanagers van het bedrijf’ zegt advocaat Sergio Bonetto, die al vijftwintig jaar ijvert voor de rechten van de asbestslachtoffers. ‘De gedupeerde families in Casale hebben al eens een proces aangespannen. Tot in beroep werd de verantwoordelijkheid van de bedrijfsleiders van Eternit bevestigd. Maar als de feiten verjaard zijn, wordt niemand nog gestraft. Dankzij de verjaring ontsnapte onder meer Karel Vinck in 1996 in cassatie aan een veroordeling.’ (zie ook vorige aflevering) Tot 1975 waren de Belgen in de Eternit-fabriek in Casale de baas.

MET VOORBEDACHTEN RADE

De families van asbestslachtoffers in Casale hebben vandaag al hun hoop gevestigd op procureur Raffaele Guariniello. In zijn kantoor in het gerechtsgebouw van Turijn verzamelt hij al vijf jaar bewijsmateriaal tegen de verantwoordelijken van de vroegere asbestcementfabriek van Eternit. In zijn onderzoek viseert hij drie topfiguren: Thomas en Stephan Schmidheiny van de Zwitserse Eternit-tak (zie vorige aflevering) en de Belgische baron Louis de Cartier de Marchienne, gewezen topman van Compagnie Financière Eternit en schoonbroer van de vorig jaar overleden Jean-Marie Emsens die de Etex-groep jarenlang heeft geleid. Advocaat Bonetto: ‘De baron wordt samen met de Schmidheiny’s aan de tand gevoeld over zijn rol in de asbestindustrie. Het gaat daarbij om het juridische begrip ‘disastro dolo-

so’: het veroorzaken van een ramp door schuldig verzuim. De Eternit-bazen wisten dat hun arbeiders in hun fabrieken de dood riskeerden. Bovendien worden zij aan de tand gevoeld voor meervoudige onvrijwillige doodslag (‘omicidio colposo plurimo’), evenals het met voorbedachten rade achterwege laten van voorzorgsmaatregelen tegen ongelukken.’

Bonetto verdedigt momenteel 500 gedupeerden. ‘Eigenlijk is het een levenslange hobby’, zegt hij. ‘Ik beschouw het als vrijwilligerswerk. De processen duren altijd lang en worden tot in cassatie volgehouden, zodat de feiten uiteindelijk verjaard zijn. Maar ik kan het niet loslaten. Procureur Guariniello rondt nog dit najaar zijn onderzoek af. Het is mogelijk dat de betrokkenen van Eternit een overeenkomst aanvaarden vooraleer het proces van start gaat. Maar als de procureur de feiten te ernstig vindt voor een deal – meestal een geldbedrag – dan wordt het alsnog een proces. Zelf zou ik een speciaal akkoord willen dat een structuur mogelijk maakt waardoor ook toekomstige aanvragers geld kunnen krijgen, vooral slachtoffers die nooit voor Eternit hebben gewerkt. Dat lijkt me interessanter dan per se een proces te willen voeren dat vervolgens te lang aansleept. Aan topmanagers in de gevangenis hebben we weinig.’

EENDRACHT MAAKT MACHT

‘Het drama sleept nu al 25 jaar aan’ zegt Bruno Pesce, ex-vakbondssecretaris van CGIL (Confederazione Generale Italiana Lavoro) en een van de drijvende krachten in Romana Pavesi’s vereniging van families van asbestslachtoffers AFVA. Met zijn 1800 leden is AFVA de grootste vereniging van asbestslachtoffers in Italië. ‘We eisen een treffelijke regeling voor de slachtoffers, maar die blijft uit. We vorderen slechts met kleine stappen. Belangrijk is dat de vakbonden, de werknemers en de inwoners nu wel allemaal één lijn trekken.’

Vakbondsman Nicola Pondrano (CGIL) kreeg snel argwaan toen hij op z’n vierentwintigste in de fabriek aan de slag ging. ‘Op weg naar mijn werk kruiste ik bijna dagelijks begrafenisstoeten van werknemers die in de fabriek hadden gewerkt. Ik spreek over 1974 en toen al zag de fabriek er aftands uit. De arbeidsomstandigheden waren erbarmelijk. Twee maanden nadat ik er was begonnen te werken, sloot ik me bij de vakbond aan. Ik wist dat er gestreden moest worden voor een betere werkomgeving, maar we hadden het toen niet makkelijk om de werknemers te overtuigen. Het ging om hun broodwinning. Maar gezond verstand haalde de bovenhand. Veiligheid is toch nog altijd belangrijker dan ►

Risico op mesotheliom in Casale Monferrato

Bewoners	Aantal keren hoger risico
Werkend in de asbestcementindustrie	52.5
Ooit gewoond in Casale, afstand van de industrie	
< 500 m	27.7
500-1499 m	22.0
1500-2499 m	21.0
>2500 m	11.1
Ooit gewoond in de gemeenten rond Casale	8.3
Ooit gewoond in Casale, gelijk welke afstand	20.6

BRON: MAGNANI EA IN 'ENVIRONMENTAL HEALTH PERSPECTIVES', 9/9/01

PAOLO MASCARINO

'Zodra je wetenschappelijke bewijzen hebt dat er iets loos is, kun je als burgemeester onmogelijk niets doen.'

Getuigenissen

IN CASALE LOOPT IEDEREEN HET RISICO VROEG OF LAAT ZIEK TE WORDEN. ACTIE VOEREN TEGEN ETERNIT HELPT HET MOREEL IN DE STAD HOOG TE HOUDEN.

'De bevolking wil niet wachten op de dood zonder iets te ondernemen', zegt Romana Pavesi. Ze vertelt over de broers Silvano en Dino Comuzzi die in het Belgische Marcinelles in de steenkoolmijnen werkten en er zijn weggevlucht na de mijnramp in 1956. 'Ze zijn toen hier in de Eternit-fabriek komen werken. Allebei zijn ze aan mesotheliom gestorven.'

Ook Carla Balbis voelt zich door Eternit en de Belgen verraden. Zij herinnert zich hoe wit stof vanuit de fabriek als sneeuw op de daken van de huizen neersloeg. 'De witte dood' noemen ze het in Casale. Haar man had 35 jaar in de fabriek gewerkt, tot die de poorten sloot. Hij versleepte zakken met los asbest dat hij onvermijdelijk met zijn kleren mee in huis bracht. 'Ik ben kwaad op Eternit', zegt Balbis. 'Waarom heeft mijn man zo hard gewerkt? Voor dat beetje meer geld, om dan snel een pijnlijke dood te sterven? Bij Eternit zeiden ze dat ze niet mochten roken. Dat was het probleem, niet het asbest. Al in 1977 kreeg hij asbestose, in 2003 is hij gestorven aan mesotheliom. Nee, mijn kinderen en ik hebben ons niet laten testen. Preventie baat immers niet, en zodra de ziekte uitbreekt, is er geen stoppen meer aan.'

► werkgelegenheid. Wat ben je met je loon als je doodgaat van je werk?'

De arbeiders trokken met bussen naar Rome en hielden sit-ins voor het Italiaanse parlement. Tot uiteindelijk de wet tegen het gebruik van asbest werd goedgekeurd. In 1992 was dat. Ze eisten filters, maskers, meer hygiënische werkomstandigheden. Ze voerden langdurige stakingsacties waarbij de productie vertraging opliep, terwijl de inhoud van het loonzakje toch behouden bleef. Voordien, in de jaren zestig, had de vakbond het protest al op gang gebracht. Aanvankelijk ging hun strijd om hogere lonen ter compensatie van de nadelige effecten van asbestose (stoflong) die vele arbeiders opliepen. Vanaf de jaren zestig werd het protest opgevoerd om het management van de fabriek aan te zetten afzuiginstallaties te installeren en een 'natte productie' in te voeren die het stof neerslaat. In de jaren zeventig ging de strijd om het bannen van asbest als grondstof en werden compensaties voor slachtoffers geëist. Bruno Pesce: 'Tussen '71 en '75 hielden we liefst vijftig stakingen, tot er eindelijk filters werden geïnstalleerd. Eternit overwoog daarop de speciale verzekering voor asbestarbeiders niet meer te betalen. We hebben toen een proces aangespannen, dat we in 1979 hebben gewonnen. De vakbonden kregen meer en meer steun van de gemeente. Later voegden ook de bewoners zich bij ons protest, toen duidelijk werd dat ook onder omwonenden en niet-arbeiders slachtoffers vielen.'

BEZORGDE BURGEMEESTER

'Zonde toch dat Casale onder zo'n schande gebukt moet gaan', sakkert Bruno Pesce op weg naar de burgemeester. Iedereen lijkt hem te kennen. Handenschuddend en zwaaiend naar stadsgenoten die hem groeten, wijst hij ons de mooiste gebouwen in het prachtige Casale. Voor burgemeester Paolo Mascarino primeert de gezondheid van zijn burgers op de economische belan-

gen. 'Mijn voorgangers hebben openlijk toegegeven dat de stad met asbest besmet is. Het was makkelijker geweest om struisvogel te spelen, maar dat hebben ze gelukkig niet gedaan. Integendeel, ze deden wat ze konden om de stad weer gezond te maken. Zodra je wetenschappelijke bewijzen hebt dat er iets loos is, kun je als burgemeester onmogelijk niets doen. Ook al moeten we daarvoor met een volledige generatie inwoners door een donkere periode. Niet alleen de saneringen hebben ons geld gekost. De industriële activiteit van de stad viel na de sluiting stil. De werkloosheid nam toe en ons bevolkingscijfer daalde van 44.000 in 1971 naar 37.000 in 2006.'

Paolo Mascarino is burgemeester sinds 1999 en heeft zich ingezet om andere industriële activiteiten aan te trekken en fondsen te zoeken voor de sanering van de vervuilde sites. De reconversie van de streek nam vele jaren in beslag. 'We hadden alle financiële hulp nodig. Of Eternit mee heeft betaald? Nee. Of dat niet zou moeten? Ja, natuurlijk! Daarover wordt met Eternit onderhandeld, maar ik durf er niet op te hopen dat ze ooit zullen betalen. We hebben het asbestdak van het voetbalstadion afgebroken en alle openbare gebouwen zijn nu asbestvrij. Vooral het saneren van het ziekenhuis heeft sloten geld gekost. Gelukkig draagt de staat een flink deel bij. Nu moet de kazerne nog aangepakt worden, maar we wachten op de goedkeuring van het leger.'

Ook in de huizen van Casale zit nog flink wat asbest. Het regionale agentschap dat zich met asbestpreventie bezighoudt, ARPA (Agenzia Regionale Prevenzione e Ambiente), schat dat nog 200.000 m² asbest moet worden verwijderd. Twintig jaar na de sluiting van de asbestfabriek is het einde van de ramp nog lang niet in zicht.